

ADATTÁR.

KURUCZKORI ÉNEKEK.

A marosvásárhelyi ref. kollégium könyvtárában 1451. sz. a. van egy kis 32-r., durva vászonba kötött, megviselt könyvecske, valamikor Szakmári Ötves János jegyzőkönyve. Abba irogatott be minden rend és összefüggés nélkül az egykori vásárhelyi ötvösmester, ki a város ötvöseinek czéhmesteri hivatalát és különböző városi tisztségeket is viselt, mindenféle dolgokat. Az élete folyására vonatkozó feljegyzésekből kitűnik, hogy 1699-ben szabadult fel az inasságból, 1710-ben már másodszer házasodott és 1759-ből szól utolsó írása. A naplószerű feljegyzéseken kívül vannak a mesterségéhez tartozó szerszámokról, anyagbevásárlásokról, a drágakövekről s azok csodálatos tulajdonságairól is felírni valói, de könyvecskéjét leginkább a korában divatos és énekelte dalok, versek töltik be. Ilyen a *Házasságról való ének*, melyet Thaly *Régi magyar vitézi énekek cz.* gyűjteménye is közöl, (II. k. 206. l.) úgyszintén az Erdélyi Pál *Kurucz költészetében* (147. l.) közölt *Jaj szó cz.* kurucz ének stb., melyek mind ismeretesek.

Ugyancsak az ismertek közül való az *Ad celsissimam Principem* című, Ha az első lóra . . . kezdetű (Erdélyi: *Kurucz költ.* 68, 269. lap), valamint az utána következő töredék, mely a fejedelemnéhez szól és Bornemissza Annára, Apaffy Mihály erdélyi fejedelem nejére írták, címe: *Ad Principem Dominam Clementissimam*. (Lásd: Tört. Tár. 1888. 275. Szádeczky L. *Apor Péter verses művei és levelei*. I. 462.)

Ezután egy hosszabb, harminczöt versszakos vers következik: *Keserves Tudomány* stb. című. Egyszerű négysoros versekben siratja meg a szép legényéletet s állítja szembe a házaselet nyomorúságaival. A következő még ennél is terjedelmesebb, negyvenöt hatsoros szakra rúg: *Egy embernek keserves panasza* stb.; az előbbinél sokkal pongyolább, gyöngye rimelésű sorokban szidja az asszonyi hütlenséget, szívtelenséget és ad tanácsokat özvegyen maradt szerzője, hogy miként kell elbánni a feleséggel, hogy az jól viselje magát.

A két utóbbi vers is legalább a kurucz korszakból való, magán viseli azon idők enemű költészetének minden jellemvonását. Itt közöljük a verseket. A jegyzeteket hozzá Harsányi István sárospataki tanár úr volt szíves elkészíteni.

Keserves Tudomány,

avagy

Az repülő Madár modgyára szabad akarattyán gyönyörűségében élő ifjúságnak

Meg Siratása,

Az melyben Egy magának házassággal holtig való rabságot szerző ember ekképpen az ő siralmas állapotját egyebeknek például elő beszéli keservesen.

1. Mikor ifu legény voltam,
Bokrétáson, frissen jártam.
Mezőken gyakran sétáltam
S jó barátimmal jádzottam.	11. Időm vigak valának,
Erck is bennem posgának.
De már nem örülök annak,
Mert nincs vége bánatimnak.
2. Nem volt vége vig kedvemnek,
Gyönyörű éneklésemnek,
Miként az Filemilének,
Nincs vége éneklésének.	12. Régi idő s régi idő!
Eltölt tőlem az jó idő:
Soha immár nem jó elő
Mert rajtam az nagy bú szerző!
3. Se vasárnap se pénteken,
Soha sem voltam kedvetlen,
Mert bűtől voltam üressen,
Azért vigadtam kedvesen.	13. Im már mostan csak siratom
És ilyen szóval ohajtom:
Hol vagy édes szabadságom,
Hol vagy örvendtes napom?
4. Ha valami bűban estem,
Abban soha nem hevertem,
Mert vagy kártyázni kezdettem,
Vagy pedig tanácsra eredtem.	14. Nem tudtam én az nyavaját,
Nem fogadtam csépet, kapát.
Nem esmertem sarlot s kaszát,
Nem ettem én akkor korpát!
5. Fittyet az én orom alá
Nem minden ember hány vala,
Mert szemében néztem volna,
Ki aszt meg próbálta volna.	15. Aszt sem tudtam meg gondolni
Hogy rosztat tanálok venni,
Azzal miként fogok élni,
Csak meg sem tudtam gondolni.
6. Akkor mely felé fordultam,
Sohonnan ki nem szakadtam.
Aszszonyoknál kedves voltam,
Mert sokszor velek jól laktam.	16. De bezzeg most jól tudom már
Micsoda az hamis sáfár,
Ugy dolgozom, mint egy számár,
De ő miatta lél sok kár.
7. Éjjél korban, ha el mentem,
Magam csak meg köhöntöttem,
Tudták miért cselekedtem,
De az mind el költ én töllem.	17. Tudom micsoda az pápa,
Gyakronn hallom aszt, hogy apa,
Kenyér neve nállam papa
Mindenkor ürös az kupa.
8. Fegyverem mindenkor meg volt,
Paripám ahoz való volt
Dolgom pedig egyéb nem volt,
Vagy játék, vagy sétálás volt.	18. Minden nállam vissza fordult:
Sétálás is töllem elmúlt,
Játék dologgá változott,
Tánczolás, jo kedv elhagyot.
9. Ruháim voltak ékesek,
Ezüst gombokkal ékesek,
Keszkenőim szép himesek,
Csizmáim sárgák s veresek!	19. Paripám hizik zab szalmán,
Magam pedig annak magván,
Fegyverimet mind el adván,
Semmit sem szerzék az árán.
10. Sok nézett meg mesziúnnen is,
Jöttek látnom szép szüzek is,
Ugyan örültem magam is,
Vigadozott az szivem is.	20. Minden ruhám el hagy majdan,
Dományomat foldom gyakran.
Hajam által nőt az kucsmán,
Mint az fű az sövény jukán.

21. Lábam is kün az csizmából,
Mint az csirke tukmony hajból.
Térdem kijöt az Nadrágból,
Miként az vasz szeg az sákból.
22. El felejték viselnié
Szép ingeket rám vennie,
Bár csak hetes vászon lenne
Gyolcsal is most számot tenne.
23. Keszkenőm nincs láttya minden,
Moso ruha van zebemben,
Vizet iszom bor fejében,
Bezzeg götrödöm testemben.
24. Olyan állapotban vagyok,
Hogy csak chel meg nem halok.
Sok nyomoruságot látok
Jo állapotot ohajtok.
25. Nem sokat látok tűz mellett
Főm valami jo étket,
Káposzta lév Tyuk hus hejet,
Korpa cibere az mellett.
26. Más keppen élhettem volna,
Hogyha meg nem nősztem volna.
Vajha szabadságom volna,
Nem jutnék többé oly bura.
27. Ingemben balhák nyargálnak,
Tetvek szakállomban járnak,
Gyermekim utánnom sirnak,
»Apa ehetném«, mondanak.
28. Feleségem az konyhában
Morog, dörög ő magában.
Soha nem az én dolgomban,
De eszik az én kosztomban.
29. Vagy van, vagy nincs nyavajája,
De gyakorta reá fogja.
Köldök esömör vagy on rajta :
»Agy pénzt uram eget borra !«
30. Mikor közel sokadalom
Tőlle én így busítottam :
»Agy pénzt, mert kell vásárolnom,
Nincsen csizmám, patyolatom.«
31. Ha penig szeged kedvét,
Akor őt lásd akár medvét.
Nem lád akkor nevetését,
Sem valami jo nézését.
32. Ha aszt mondom, nincsen pénzem,
Ő aszt mondgya, én nem hiszem,
Oh én régi elmult kedvem,
Miért távozá el tőllem !
33. Szükség innet példát venni,
Ki meg akar házasulni.
Aszszonyt senki nem ismeri,
Mig velle dolgát nem közli.
34. Ki anélkül el lehetne,
Bár meg nőszni ne sietne.
Kinek van is Felesége,
Atgya el, ne lakjék velle.
35. Ha jo áron el nem kél is,
Adgya oda fél áron is.
Ha penig el nem kél ugy is,
Ad oda ajándékon is. — VEGE !

Jegyzet. E költemény első két sora megvan Bartalusnál (*Magyar népdalok egyet. gyűjtem.* I. k.² 87. lap, 119. sz.) egy Marosvásárhelyről származó változatban:

Mikor effü legény vótam,
Czifra bokrétásan jártam.

Rövid változatai között mind máig a legismertebb és legkedveltebb az Erdélyinél (III. 174. l.) és Limbaynál (I. 196.) levő, melynek első versszaka a most először kiadott eredetinek 1. és 7. versszakából formálódott a nép ajkán eképen:

Mikor én még legény voltam,
A kapuba kiállottam :
Egyet-kettőt kurjantottam,
Mindjárt tudták, hogy én voltam.

Az első versszak harmadik sorának változata Limbaynál (I. k. 197. lap, 3. sz. 1. vsz.) így hangzik:

A nagy utcán sétálgattam.

Ugyane versszak negyedik sorának változata pedig Erdélyinél (II. k. 70. l. 133. sz. 2. vsz.) így fordul elő:

Mindig babával játszottam.

Kezdő sorának változatait lásd még: Erdélyi, III. 22; Vikár, 150, 236; Kriza, I. 294; Kálmány, *Szeged népe*, I. 33, 75; II. 179; Bartalus, III. 111; VII. 68; Limbay, I. 14; V. 166. Megjegyezzük végül, hogy e verssel, hangulatára nézve, közeli rokonságban van báró Amade Lászlónak »A házasság által elvesztett szabadságnak megsiratása« című költeménye, melyben a nőtlen és házasesetet állítja szembe egymással. (Lásd Négyesy L. kiadását. O. K. 1892. 384. lap. Rövidítve megvan Thalynál is. *Vit. Én.* II. 316.) Ennek egyes gondolatai (a szabadságról, a fegyverekről, a paripáról, a péntek-vasárnapról, a játékról, ruházatról stb.) azonosak amazéival, sőt, mi több, Amade versében a 35. versszak gondolatbelileg egészen egyezik a fentebbi költemény utolsó hat sorával. Íme:

Amade :

Azért felesége, hogy ha van is kinek,
Jobb lesz, ha *cládja* aztat valakinek,
Hogyha pedig pénzen *nem kelne* senkinek,
Úgyis *odaadhatja* bizvást akárkinek.

Kinek van is felesége,
Adgya el, ne lakjék véle.
Ha jó áron el nem kél is,
Adgya oda fél áron is.
Ha pedig el nem kél úgy is,
Add oda ajándékon is.

Egy embernek keserves panassza,

kiben Az ő Feleségének halála után életében ő rajta el tölt boszszuságot elő
beszéli az ő kedves komájának És

oktatás egy embernek,

hogy ki ki afélettől magát meg oltalmazza.

1. Édes komám halgasd meg,
Mire valo tanuld meg,
Ez egy néhány versem:
Az Asszonyi állat gyors
S Az ő mesterségekről
Leszen éneklésem.	3. Annyira hitetlenek
Föld színén ő mesterek
Nem leled mássokat
Ámbár elő számlájjad
Egyrül egyre vizsgáljad
Minden állatokat.
2. Az Asszonyi állat gyors
S az gonosságban okos,
Aszt meg vajja minden.
Akárkitől kérdezzhed,
Úgy vagont el hidgyed
Hejben hadgya minden.	4. Szájával hamissat szól
Szíve is gonoszt gondol.
Nyelvével rágalmaz.
Mi haszna sokat szolnom
Rövid szóval meg mondom:
Kevés benne igaz.

A *Vásárhelyi Daloskönyvben: Asszonyi állatokról.*

5. Szemek hunyorgatásra,
Mindenkor készek másra.
Kezivel integet,
Az uton mikor megyen
Lábával lép kevéjen,
Gonoszra hiteget.
6. Én meg mernék eskünni,
Hittel bizonyítani,
Hogy egy tagjok nincsen
Ki igaz volna benne,
Mert ők sokat beszélnek,
De hazugság minden.
7. Magát sokszor ajálja,
Hogy ő szeret, aszt vajja,
Mondván: »Édes uram,
Szeretem kigyelmedet,
Mint az ennen szivemet,
Lelkem édes uram.«
8. Igy, a mit beszédivel,
De cselekedetivel,
Hidgyed, hogy meg tagad.
Mihejen ki meg házadbol,
Sétálni az városbol
Menten másnal akar.
9. A kit szívében hordoz,
Mingyárást el küld ahoz,
Mondván vizsgálónak:
»Ereg el szeretőmért,
Hozzad el az mit ígért.
De meg ne lássanak!«
10. Ő sem mulat sokáig,
Csak egy szem pillantásig.
Hancm Mihelyt hajja
Az kerítőnek szovát,
Vevén kezében baltát —
Megyen ő hozzája.
11. El jutván ő hozzája,
Az Asszony kezít fogja,
Viszi kamarában,
Ott esznek isznak edgyüt.
Avagy másut egyebüt,
Tornácsban vagy házban.
12. És az mulatás után
Derék játékhoz fogván,
Jádzanak egy darabig.
El végezvén játékot,
Legénnnek szól ilyen szot:
»Ne légy itt sokáig.«
13. »Mert haza jü az uram
És ha itt kapna nállam
Bizony igen bännám.
Inkább édes szerelmem
Mászor is meg izenem,
Mikor jöj el hozzám.«
14. Te semmit sem tudtsz
És mihejen haza juts,
Ő mingyárt szól szépen:
»Hol volt uram kigyelmed?
S hol mulatod szerelmed
Enyi ideiglen?«
15. »Aszt örömost hallanám
És megtudni akarnám,
Gerlicsem hol jártál!
Sirtanak az gyermekek,
Bánkodtak az cselédek,
Hogy ithon nem voltál.«
16. »Engem penig mi lelt volt,
Kcvéssé ie döltöm volt,
Olyan rosszul voltam.
De hogy borbérilyt hivatam,
Mediat meg vágattam,
Mindgyárt jobban voltam.«
17. »Jo ember az igazán
Az mediat meg vágván,
Az pénzt el nem vette.
Sőt reá ígerte magát,
Ajálva szolgáltyát,
Csak külgyek érette.«
18. Igy Tégedet nyavajást,
Mint az roka az farkast
Csak könnyen meg csalhat.
Aszt tudod, hogy mind igaz,
Azért reá sem vigyász,
Mint viseli magát.
19. Ha eszedben vennéd is
Roszszaságát, de meg is
Nem mersz neki szolni,
Mert el hattyá az méreg,
Mint az kegyetlen féreg
Veled keszd pörölni.
20. »Nyilván magad vagy olyan,
Azért fogod én reám.
Tugy ördög hol bagzosz.
En cselédimmel ithon,
Te széjjel az városon
K kal torbézolsz!«

21. Így te minden szavának
Hangját ádáz kiáltásának,
Jámbor ember lévén,
Halgatnod kell kételen,
Vagy akarod, vagy nem,
Csak ő ne pereljen.
22. Azomba maga dolgát
Véghez viszi szándékát.
Téged meg torkolván,
Aszt cselekszi, mit akar
Mindenkor ellened jár,
Téged meg vakítván.
23. Ha bírnál ezer szemmel
S minden nap s minden éjjel
Vigyáznál utánna :
Soha nem őrizhetnéd.
Sőt, ha aszt el követnéd,
Még gonoszszab volna.
24. Igen könnyen rea veszen,
El kéredez, hogy megyen
Ő atya fiához.
El indul ara felé,
De meg fordul más felé.
Megyen szomszédgyához.
25. Ott mingyárt éget borra
Annak utánna borra
Az szolgálat küldik.
Melly jok vendégeskedni
Kész erszénből fizetni,
Mint ha ők keresnék.
26. Gondold meg jól hol veszik,
Kit úgy meg iszák eszik
Edgik az másikkal.
Néha az erszénedből,
Néha az kamarádból.
Értnek ők egmással.
27. Ha ötet pirangatod
Ne cseleked, aszt mondom.
Ő neki áll fejéb.
Ha te meg szíod egczet,
Ő téged meg szid egczet.
Úgy morog, mint az eb.
28. Ha aresul csapod ötet,
Nem úgy üt ő tégedet,
Hanem sokkal jobban :
Lencse törő kalánnal,
Vagy laska nyuto fával,
Bizonyos légy abban.
29. Az ucsára ha szalad,
Tolvaj, tolvaj úgy kiált,
Agyon ver az uram.
Ha nem volt mit mivelémed,
Vagyon it mit nevetned,
Édes komám uram.
30. Fenyeged bátyaival,
Attyával és annyával.
Szörnyen vádol nekik,
Hogy minden okvetetlen,
Hozzája vagy kegyetlen.
Sokáig haragszik.
31. Ő akar uralkodni,
Mindenben parancsolni,
Mint egy hintobeli.
Fertelmes szokkal illet
Leginkább ember előtt,
Fejed is fáj bele.
32. Hogy ha egy attya fia
Hozzád el jő is néha,
Szemeit reá sem veti.
Csak úgy ül mint egy ördög,
Gusaj alatt csak dörög,
Jo szot sem ad neki.
33. Hogy mind ojjak légyenek,
Kik úgy cselekedgyenek,
Aszt bizony nem mondom.
De bizony többen vadnak
Ojjak, hogy sem igazak,
Aszt én nyilván tudom.
34. Mert ha meg kel vallanom
Igazán meg mondanom,
Tíz husz ezer közül
Alig találhatsz egyet
Ki nem szeret egyebet
Az ő urán kívül.
35. Ha szintén nyilván nem is,
De gondolattal még is
Eszt mondgya szivéből :
»Ha meghalna az enyim
Bezzeg jó volna nekem
Im ez ifju Legeny.«
36. Im édes komám uram
Eleget úgy gondolom
Hallottál én tőlem.
Visej gondot magadra,
Neked tanuságodra
Vagyon ez énekem

37. Feleségednek soha
Mint fiának mostoha
Vétkét el ne enged,
Hanem jocskan és gyakran
Mozgasd meg, úgy osztan
Jobban függ te tölled
38. Énnékem is olyan volt,
De miolta az megholt,
Ugyan meg nyugodtam.
Félvén azért olyantól,
Engem gyötrő kinoktól,
Meg nem házasodtam.
39. Az ég papiros volna
Az tenger tenta volna
Az csillagok pennák:
Angyalok mind azokat,
Az ő hamisságokat
Még is ki nem írják!
40. Egyéb senki sem tudja
Csak jó Isten láttya
Minden ő dolgokat.
Hát én csekéj elméjü
Hogy mondhatnám ki azon
Sok praktikájokat!
41. Édes, kedves Asszonyim
Menyecskéim s Anyáim,
Mind meg bocsássatok.
Valamit eddig mondtam,
Ti tölletek tanultam.
Ne haragudgyatok!
42. Mert Uristen, magam is,
Szintén úgy el mennék én is
Ti társaságokban,
Ha ingem el hinátok
El mennék ti hozzátok
Vig mulatságokban.
43. Éljetek szabadságban
Gyönyörü jó korban
Az míg ifjak vadtok
Addig legyen kedvetek,
Míg az világon étek,
Nem mikor meghaltok.
44. Isten legyen hozzátok,
Az munkámért adgyatok,
Ki ki az mit adhat:
Keszkenőt, nyakravalót
Inget, vagy lábravalót
Kalácsot, pogácsát.
45. Özvegy ember koromban
Iratot hamarjában
Ez egy néhány ige.
El romlott az pennám is,
Azért ez éneknek is
It legyen az vége.

Jegyzet. Ennek a XVII. századi versnek rövidebb, 32 versszakból álló, csekély eltérést mutató változata már megjelent a Ferenczi Zoltántól kiadott *Vásárhelyi Daloskönyv* 224—231. lapjain. Ezt a változatot az 1—17. 24—26. 18—20. 27—28. 30—31. 38. 23. 39. 41. 44. versszakok alkotják. Így benne a 17. versszak után a versszakok sorrendje fel van forgatva, s ez által a gondolatmenet is meg van változtatva. A fentebb közölt s 13 versszakkal terjedelmesebb változatban (szerintünk ez az eredeti forma) a 4. és 5. versszakban előforduló gondolatok kétségtelenül a bibliai Bölcs Salamon-féle Példabeszédes Könyv VI. r. 12—14. versciből vannak kölcsönözve, helyesebben e bibliai szöveg hatása alatt keletkeztek. A 39. versszak rokon Eliézer rabbi ama sokszor emlegetett mondásával, hogy »Ha minden tenger tinta volna s minden nádszál toll és ég és föld írótekeres, és minden ember író, még se lehetne feljegyezni mindazt, amit a Tórából tanultam.«

Közlő: DR. DEKÁNI KÁLMÁN.